

Ks. Tadeusz Fitych

Recenzja: *Dzwon w chrześcijańskiej Europie*,

red. Gerard Guźlak

(Kultura Dzwonu, 1), Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW 2017, ss. 548.

Rozwój i występowanie dzwonów można porównać jedynie z takim fenomenem kulturowym, jakim jest książka. Dzwony rozbrzmiewają przy różnych okolicznościach i w wielu miejscach. Obecnie w niemal każdym mieście znajdziemy kościół z wyniosłą wieżą, a na niej dzwon. W dni powszednie bije on na *Anioł Pański*, w niedziele na Msze Święte... Dzwony są szczególnym dziełem umysłu i ludzkich rąk. Od bez mała czterech tysięcy lat fenomen dzwonu nie ogranicza się jedynie do regionów czy też państw. Co więcej, dzwon należy traktować jako jeden z wielu wyrazów zarówno kultury materialnej, jak i duchowej. Głównie jawi się on jako „współaktor” czynności liturgicznych przeżywanych w wielkich religiach świata (przy czym w chrześcijaństwie, szczególnie na Zachodzie, zrobił on największą „karierę”). Natomiast samo brzmienie dzwonów stanowi zwłaszcza istotną część praktyk religijnych, daleko wybiegających poza granice państw. W literaturze motywy dzwonu są najczęściej symbolami życia, wydarzeń historycznych, rocznic, chwil doniosłych i przełomowych.

Dźwięk dzwonów oddziałuje i w szczególny sposób porusza ludzi, ponieważ ujawnia (jak twierdzą m.in. eksperci fonetyki i semiotyki) liczne analogie do ludzkiego głosu. Co więcej, język dzwonu był językiem ponad podziałami i jako znak umacniający *sacrum* wieży kościelnej bardzo często był odnoszony wprost do Boga. Stał się „Tuba Dei” – Trąbą Bożą, pełniącą funkcję szczególnego kaznodziei. Potężny dzwon o nazwie „Tuba Dei” z 1500 r. jest do dzisiaj używany w toruńskiej katedrze św. Janów. *Nota bene* jest to największy ze średniowiecznych dzwonów w Polsce i o dwadzieścia lat wcześniejszy od dzwonu Zygmunta w Krakowie. Kard. Joseph Ratzinger z dzwonami łączył trafne określenie „odgłos wieczności”. W konsekwencji od wielu stuleci dzwony poddawano procesom personifikacji. Były chrzczone i konsekrowane i stawały się wyjątkowymi katechetami, ewangelizatorami i egzorcystami. Stanowią nie-

zwykle instrumenty, które w historii służyły zarówno pobudzaniu pobożności wiernych, jak i obronie przed klęskami pogodowymi oraz odpędzaniu zła, a także międzyludzkiej komunikacji i budowaniu porządku i wspólnoty.

Dzwon jako narzędzie organizacji społecznej był i jest emitentem skonwencjonalizowanego sygnału, którego schematyczność jest konieczna ze względu na umożliwienie szybkiego dekodowania. Tak więc dzwon komunikuje o ważnych rzeczywistościach i wydarzeniach. Natomiast złożoność komunikatu i stopień dynamiki i korelacji z innymi elementami systemu danej kultury jest problemem bardziej złożonym. Co więcej, dzwony są bardzo często także metaforą komunikacji. We Włoszech mówi się: „Come la gente vive, cosi suonano le campane”, co w języku polskim oznacza: „Jak żyją ludzie, tak dzwonią dzwony”. Niemieckie porzekadło głosi: „an die grosse Glocke haengen”, czyli tłumacząc dosłownie – „powiesić na wielkim dzwonie”, co w praktyce oznacza „poinformować wszystkich”. Z kolei Hiszpanie ogłaszanie ważnych wiadomości określają zwrotem: „echar las campanas al vuelo”, co można przetłumaczyć jako „rozkołysać dzwon”. Wtórzy tu polskie porzekadło: „uderzyć w wielki dzwon”.

Dzwonu nie można traktować wyłącznie jako zabytku artystycznego rzemiosła, czy też jedynie jako instrumentu muzycznego (który ma swoją tonację i barwę). Należy spoglądać nań w szerszej perspektywie dziedzictwa kulturowego, dziejów religii i tradycji, gdyż dzwon stanowi cenny niematerialny dorobek cywilizacyjny. W konsekwencji zalicza się go do wąskiej grupy uniwersalnych osiągnięć cywilizacyjnych ludzkości. Pierwsze dzwony odlewane z brązu wykonywano już w drugim tysiącleciu przed narodzeniem Chrystusa. Obecnie pierwszy spośród dziesięciu największych dzwonów świata ma gigantyczną wagę ponad 297 ton. Został wykonany 5 lutego 1484 r. na potrzeby buddyjskiej pagody w Rangunie (Birma).

W przypadku omawianej publikacji pochylamy się nad efektami prac prowadzonych w ramach nieczęsto wymienianej, a obecnie szybko rozwijającej się dyscypliny – kampanologii (wg niektórych klasyfikacji zaliczanej do nauk pomocniczych historii). Przedmiotem uwagi jest najnowsza publikacja Wydawnictwa UKW w Bydgoszczy – *Dzwon w chrześcijańskiej Europie*, wydana jako pierwsza pozycja serii: *Kultura Dzwonu*. Tom stanowi zbiór 31 referatów i przyczynków. Badania były prezentowane przede wszystkim w trakcie międzynarodowej konferencji interdyscyplinarnej pt. „Dzwony w chrześcijańskiej Europie” (Bydgoszcz, Dom Polski, 18 maja 2013 r.). Grono kilkudziesięciu jej uczestników stanowili naukowcy i eksperci reprezentujący sześć krajów oraz cztery polskie środowiska uniwersyteckie. W konsekwencji tytuł omawianej publikacji nosi brzmienie podobne do nazwy konferencji. Przy czym czytelnik otrzymuje do rąk nieco więcej, niż tylko akta pierwszej polskiej konferencji w całości poświęconej problematyce dzwonu. Druk treści referatów był już zapowiedziany podczas sesji plenarnej wspomnianej konferencji.

Komitet redakcyjny inicjowanej serii wydawniczej stanowią zarówno sa-

modzielni pracownicy naukowcy, jak i muzealnicy oraz eksperci, m.in.: prof. Krzysztof Maciej Kowalski (Uniwersytet Gdański), dr hab. Marcei Tureczek (Uniwersytet Zielonogórski), Dr. Konrad Noll (Guilde des Carillonners et Campanologues Suisses), Claus Peter, Sebastian Schritt i Sebastian Wamsiedler (Deutsches Glockenmuseum e.V. – DGM).

Redaktorem naukowym tomu prezentowanych akt pokonferencyjnych oraz serii wydawniczej *Kultura Dzwonu* jest dr Gerard Guźlak (ur. 1970), główny organizator pierwszego międzynarodowego zjazdu kampanologów, i to nie tylko w Polsce, ale i w Europie Środkowo-Wschodniej, który stał się impulsem dla kolejnych polskich konferencji w Supraślu (2016) i w Taciszowie (2017). W roku 2003 obronił on pracę doktorską pt. „Drogi szczęścia. Z dziejów problematyki szczęścia w literaturze polskiej i niemieckiej XIX i XX wieku”. W następstwie czego od kilkunastu lat pracuje jako adiunkt w Zakładzie Teorii Literatury i Wiedzy o Sztuce Instytutu Filologii Polskiej i Kulturoznawstwa Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Jest tam wykładowcą w zakresie: literaturoznawstwa, teatrologii, kulturoznawstwa oraz twórcą (w 1995 r.) i opiekunem Studenckiego Koła Podróży Literackiej UKW. Był inicjatorem wielu wypraw terenowych, międzynarodowej naukowo-krajoznawczej współpracy studenckiej i projektu *Rewitalizacja Obiektów Małej Architektury Sakralnej*. Ponadto dr Guźlak jest członkiem m.in.: Komitetu Okręgowego Olimpiady Literatury i Języka Polskiego przy Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk oraz towarzystwa *CompaRes – International Society for Iberian-Slavonic Studies* (z siedzibą w Lizbonie).

Adiunkt UKW dr Gerard Guźlak ma bogaty dorobek naukowy zarówno pod względem ilościowym, jak i gatunkowym oraz merytorycznym. Stanowią go: monografia kampanologiczna; artykuły naukowe (opublikowane) o dzwonach (w sumie 20), w tym 12 artykułów o dzwonach w publikacjach zagranicznych; redakcja naukowa międzynarodowego tomu zbiorowego o dzwonach. Ponadto dr Guźlak brał czynny udział w 54 konferencjach naukowych, wygłaszając na nich 25 odczytów, w tym 15 na konferencjach zagranicznych (Niemcy, Austria, Rosja, Rumunia, Portugalia, Słowacja). Jego prace są nie tylko liczne, ale i oryginalne. W konsekwencji uważnemu badaczowi dr Gerard Guźlak jawi się jako coraz bardziej doświadczony i niezwykle aktywny historyk literatury i sztuki, kulturoznawca oraz eseista. Potwierdza to m.in. fakt, że Gerard Guźlak był dwukrotnie nagradzany przez Rektora UKW: w 2005 r. nagrodą zespołową II stopnia „za znaczące osiągnięcia dydaktyczne”, a w 2012 r. „za znaczące osiągnięcia naukowe”. Natomiast w roku 2016 został odznaczony Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Godny podkreślenia jest fakt, że Gerard Guźlak, współorganizator pierwszej w Polsce konferencji kampanologicznej z 2013 r., od ponad dziesięciu lat był uczestnikiem i prelegentem zarówno międzynarodowych sympozjów kampanologicznych (m.in. w RFN: Greifenstein 2007, 2008; Gescher 2011, 2012, 2013, 2015; Bamberg 2014 oraz w Austrii: Innsbruck 2010), jak i krajowych

(m.in. Taciszów 24–25 maja 2017). W sumie Redaktor Guźlak – jako kampanolog – wygłosił ponad 30 referatów dedykowanych tematyce dzwonów. Pod względem merytorycznym jego dorobek na tym polu – ze względu na źródłowy charakter prac – jest doniosły zarówno dla kultury, jak i rozwijającej się w Polsce nowoczesnej kampanologii.

W naukowym dorobku dra Gerarda Guźlaka związanym z problematyką dzwonów znajdujemy m.in. nowatorską pozycję książkową: *Dzwony. Ich funkcje kulturowe w literaturze i obyczajach XIX–XX wieku* (Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011), jak również osiemnaście artykułów naukowych (opublikowanych w trzech językach obcych) oraz cztery opracowania w formie maszynopisu. Redaktorowi naukowemu prezentowanego woluminu należy się uznanie za podjęcie w swej interdyscyplinarnej pracy badawczej problematyki dzwonu oraz wniesienie nowej dynamiki do dialogu i współpracy z badaczami tego typu problematyki oraz stowarzyszeniami i ekspertami z krajów ościennych (zwłaszcza Niemiec), a także za wnoszenie dużej dawki optymizmu w proces systemowego tworzenia polskiej kampanologii.

Dr Gerard Guźlak wykazuje ogromną pasję i duże zdolności w popularyzowaniu złożonej problematyki dzwonów i dzwonek, i to w aspekcie interdyscyplinarnym. W ramach popularyzacji tego rodzaju wiedzy wygłosił wiele wykładów, m.in. na temat zróżnicowanych funkcji dzwonów, jak też różnorodnych sposobów ich zastosowania oraz zwyczajów z nimi związanych. Uprzysiępniał tego typu wiedzę m.in. w środowisku lekarskim Uniwersytetu Medycznego w Łodzi oraz dla przedstawicieli Związku Nauczycielstwa Polskiego, jak również na forum studentów Uniwersytetu Szczecińskiego. Natomiast w 2017 r. popularyzował efekty badań o dzwonach głównie w Bydgoszczy, zwłaszcza wśród członków Uniwersytetu Trzeciego Wieku, a także dla grona siostr albertynek oraz ich podopiecznych.

O wysokiej kulturze edytorskiej i komunikatywności omawianej pracy (m.in. poprzez wielojęzyczność, biogramy referentów i materiały fotograficzne) po części świadczy chociażby sama konstrukcja tomu. Składają się na nią kolejno: spis treści (s. 5–11); przedmowa bpa diecezjalnego Bydgoszczy Jana Tyrawy; dwugłosowe wprowadzenie: prof. R. Pfeifer-Ruppa i dra G. Guźlaka (s. 14–45); pięć rozdziałów (łącznie obejmują one 31 referatów lub komunikatów, każdy z obcojęzycznym streszczeniem), posłowie, spis fotografii i ilustracji (s. 520), zestawienie związanych biogramów poszczególnych autorów (s. 521–531) oraz indeks nazwisk (s. 533–547). Rozdziałom nadano następujące tytuły: 1. *Dzwon w historii chrześcijaństwa* (s. 44–206); 2. *Dzwon w kulturze chrześcijańskiej* (s. 209–366); 3. *Dzwon w ujęciu akustycznym* (s. 367–416); 4. *Dzwon w ujęciu technicznym* (s. 417–446); 5. *Dzwon i dzwonek w odmiennych kulturach i praktykach* (s. 447–486). Prezentowany tom wieńczy cenne posłowie autorstwa trzech wybitnych kampanologów z Niemiec, Litwy i Polski (s. 487–502) oraz aneks na temat 14. Europejskich dzwonów o najniższych

tonach, opracowany przez prof. R. Pfeifer-Ruppa (s. 505–520).

Zbiór 31 tekstów (pochodzących z konferencji kampanologicznych odbytych w Polsce) został zaprezentowany w nierównomiernej konstrukcji pięciu bloków tematycznych. Dominujące okazały się zwłaszcza pierwsze dwa rozdziały. W pierwszym z nich oprócz historycznych dzwonów kościelnych z terenu Polski, Prus i Europy Środkowej zaprezentowano problematykę tego typu instrumentów używanych w Rosji oraz w Autonomicznej Republice na Górze Athos (zamieszkałej wyłącznie przez mnichów prawosławnych). W rozdziale pierwszym znajdziemy także referaty poświęcone funkcjom dzwonów, inskrypcjom wykonywanym na ich kielichach, a także ludwisarstwu. W tej partii tomu umieszczono także komunikat o stanie badań i istotnych wyzwaniach stojących przed polską kampanologią, jak również przykład inwentaryzacji dzwonów.

W drugim i zarazem równie obszernym rozdziale poświęconym tematyce dzwonu w kulturze chrześcijańskiej i symbolicznie dominuje kwestia znaczenia dzwonów w kulturze Europy, Polski i Rosji oraz ich symboliki w literaturze. W tej części tomu znajdujemy także efekty badań poświęconych problematyce dzwonów w poezji, piosenkach oraz w przestrzeni internetowej, jak również roli tego instrumentu w obyczajach prostego ludu w Polsce i we Włoszech.

Omawiany wolumin z racji interdyscyplinarnej różnorodności i bogactwa treści stanowi z jednej strony próbę wypełnienia luki badawczej, a z drugiej w logiczny, konsekwentny i coraz bardziej systemowy sposób stanowi kontynuację prac naukowych realizowanych i inspirowanych zwłaszcza przez zachodnie ośrodki kampanologiczne (głównie personel naukowy muzeów dzwonów w Niemczech i w Austrii).

Z uważnej lektury treści wprowadzenia i zawartości woluminu wyłania się nie tylko erudycja, obraz pasji poznawczej Redaktora Naukowego dra Gerarda Guźlaka, ale także imponujący stopień jego zaangażowania na rzecz konsolidacji polskich badaczy dzwonów oraz troski o szybkie upublicznienie wyników debat kampanologicznych. W efekcie tom prezentuje najnowszą wiedzę związaną z powstawaniem, istnieniem, symboliką i kulturą dzwonów. Omawiana publikacja odsłania zarazem rozwój i kondycję polskiej kampanologii jako nauki. Mimo kilku niezrealizowanych dezyderatów (dotyczyły one głównie aneksów) publikacja *Dzwon w chrześcijańskiej Europie* pod redakcją Gerarda Guźlaka wchodzi na trwałe do polskiego dorobku interdyscyplinarnego studium nad kulturą dzwonów i kładzie solidne podstawy do dalszego rozwoju polskiej i europejskiej kampanologii.

Omawiany tom akt pokonferencyjnych stanowi obszerne studium szeroko pojętej wiedzy kampanologicznej. Zawarte w nim opracowania czyta się z wielkim zainteresowaniem. Jego wielokulturowa struktura kompozycyjna sprawia, że jest to książka fascynująca. Ze szczególną uwagą i zainteresowaniem czytałem zwłaszcza referaty zawarte w pierwszych dwóch rozdziałach, gdyż odsłaniają one niezwykle bogaty świat ludów, religii, wyznań chrześcijańskich i kultur. Zestawione przyczynki mają istotny interdyscyplinarny i komplementarny cha-

rakter. Są oryginalnymi dziełami autorskimi, sporządzonymi w oparciu o bogatą erudycję, rzetelną podstawę źródłową oraz szerokie spektrum adekwatnie użytych metod naukowych. Ponadto omawiane artykuły w poprawny sposób zostały wyposażone w elementy krytycznego aparatu naukowego. W konsekwencji recenzowany tom charakteryzuje przejrzystość i rzetelność dokumentacji analizowanych zagadnień.

Merytoryczna treść poszczególnych referatów konsekwentnie oscyluje wokół fundamentalnych relacji dzwonu do: ich historii, *sacrum*, kultury, symboliki, szeroko pojętej twórczości i komunikacji społecznej, sztuki, ludwisarskiego rzemiosła oraz używanych materiałów. W tle omawianych zagadnień (niejako w cieniu) pozostawała zasadnicza funkcja dzwonów kościelnych, które przygotowują chrześcijan (wyjątkowo częstych odbiorców dźwięku tego instrumentu) nie tylko do przyjmowania prawdy o Trójjedynym Bogu Miłości podczas liturgii (czyli w przestrzeni sakralnej), ale także służą umacnianiu ich osobistego dialogu z Bogiem oraz ich tożsamości w środowisku pracy i zamieszkania. Piszę o tym w dobie, kiedy to oprócz rewolucji francuskiej ma miejsce apogeum akcji dechrystianizacyjnej. Nie wolno nam zapominać, że każdy autentyczny kult *sacrum* przenika codzienność i odpowiednio ją kształtuje. Kult prawdziwego Trójjedynego Boga dobroczynnie wpływa na życie codzienne, bo Prawda zawsze jest dobroczynna. Z kolei kult wywodzący się z zakłamanych ideologii wprowadza do naszej codzienności fałsz i antykulturę.

Podsumowując, książka jest pokłosiem międzynarodowego sympozjum kampanologicznego, które odbyło się przed pięciu laty w Bydgoszczy. Zawiera teksty wybitnych specjalistów z Polski, Niemiec, Białorusi, Rosji i Litwy. Spotkanie uczonych z tak wielu ośrodków pozwoliło na znaczne wzbogacenie wiedzy w zakresie kampanologii historycznej i rozpoznanie metod badawczych tej dyscypliny: dziejów ludwisarstwa, epigrafiki, zdobnictwa dzwonów historycznych, wartości muzycznych dzwonów, a także zagadnień związanych z funkcją liturgiczną i apotropaiczną tych wspaniałych instrumentów.

Wyrażam opinię, iż omawiany tom, zawierający przyczynki prezentowane podczas polskich konferencji, stanowi oryginalny i cenny wkład w prezentację historii i symboliki dzwonów oraz techniki ich wytwarzania i oceny jako instrumentów muzycznych. Zarazem przedstawia częściowy obraz europejskiego dziedzictwa i tożsamości kulturowej, a wreszcie uświadamia skalę wyzwań stojących przed współczesną kampanologią. Stwierdzenie to dotyczy zarówno podejmowanej problematyki (obejmuje ona okres od czasów starożytnych aż do współczesności), jak i postulowanej tematyki kolejnych priorytetowych prac naukowych oraz wypracowania nowej metodologii badań kampanologicznych (ten postulat był podejmowany nie tylko w trakcie dyskusji i rozmów kularowych, bardziej jednoznacznie i systemowo – w postaci bowiem tzw. memorandum – sformułowano go zwłaszcza w trakcie trzeciej konferencji kampanologicznej odbytej w kwietniu 2017 r. w Taciszowie).

Omawiana książka, prezentująca najnowsze badania europejskich kam-

panologów, jest w całości oryginalna, twórcza, mądra oraz wieloaspektowa i dlatego nam, Europejczykom, w godzinie odradzania się własnej tożsamości i kultury – niezwykle użyteczna. Doskonale i z wielu stron naświetla fenomen dzwonu, jego kategorie, funkcje, symbolikę i motywy dzwonów w przestrzeni kulturowej zarówno wspólnot religijnych, jak i w sakralnym krajobrazie miast i wsi oraz tamtejszych miejsc pracy. W efekcie wnosi solidny wkład do obszaru badań kampanologicznych i stanowi cenny impuls do realizacji wspólnie formułowanych priorytetów. Zarazem uświadamia rozmiary postępu, jakiego dokonano w badaniach nad historią dzwonów w Europie, a zwłaszcza nad ich symboliką i antropologią kulturową. Recenzowany tom ma duże walory poznawcze, kształcące oraz popularyzacyjne, niemniej korzystne byłoby również opracowanie słowniczka z chociażby skromnym zestawieniem podstawowych terminów kampanologicznych, jak też wybitnych ludwisarzy i kluczowych kampanologów.

Od XVII w. powstawały w Europie muzea, ekspozycje, rozprawy i stowarzyszenia poświęcone dzwonom. Od XIX w. publikowane były monografie (nb. dlatego istnieje licząca ponad tysiąc woluminów wielojęzyczna literatura podejmująca te zagadnienia). Zainteresowanie dzwonomi w krajach Europy Zachodniej rozwijało się dynamicznie od XIX w. Natomiast w krajach Europy Środkowo-Wschodniej przez wiele dziesięcioleci XX w. ten typ badań torpedował ateistyczny reżim komunistyczny. To tłumaczy sytuację zapóźnienia m.in. także polskiej kampanologii. Nic dziwnego, że nasycenie polskiego rynku wydawniczego publikacjami o tej problematyce jest jeszcze bardzo słabe i doskwiera brak podręczników. Tym bardziej, i to z pełnym przekonaniem, można rekomendować omawianą książkę nie tylko kampanologom, historykom sztuki (niestety dla wielu z nich wyroby ludwisarskie są „zbyt mało artystyczne”), konserwatorom zabytków, kuriom biskupim, kustoszom sanktuariów, muzealnikom, firmom ludwisarskim, ale także wspólnotom chrześcijańskim i innego typu właścicielom dzwonów. Ponadto czytelnikom zainteresowanym dzwonomi jako instrumentem muzycznym i ważnym typem dziedzictwa kulturowego, w tym liderom turystyki kulturowej (nb. pilnie trzeba opracować m.in. szlaki związane z dzwonomi historycznymi i ludwisarzami), studentom studiów magisterskich i doktoranckich podejmującym badania z zakresu szeroko pojętej tematyki kampanologicznej.